

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Л.Є Чернова.

Метою даної статі є розглянути складну систему соціальних відносин на рівні територіальної громади і позначити роль етнонаціональних спільнот як суб'єктів соціальної дії та міжетнічних відносин в громаді.

Як підкреслює І.Курас, при створенні незалежної держави та реформуванні суспільства суттєвою похибкою була абсолютизація ідеї та ролі державності в ущерб розвитку механізмів самоврядування. Особливістю трансформацій пострадянських країн було значне випередження державою недержавних суспільних асоціацій за рівнем дієздатності і фактичного домінування держави в процесах регулювання соціальних відносин. Внаслідок чого, відбулась інверсія функцій держави та громадянського суспільства. Виникла специфічна ситуація: коли держава повинна всебічно сприяти розвитку структур та елементів самодіяльності громадян через політику самообмеження. [1, 16-17]

Соціально-територіальні спільноти - це сукупності людей, об'єднаних відношенням до окремої господарсько-освоєної території. Самі люди можуть усвідомлювати або не усвідомлювати приналежність і спільність за даною ознакою. Поселенські спільноти мають тільки одну спільну рису - місце проживання, за іншими параметрами вони входять в різні соціальні групи. Територіальні спільноти можуть бути більш –менш однорідними чи різнорідними (гетерогенними) у соціальному розумінні, подібно суспільству в цілому. Вони складаються із різних вікових, професійних, етнічних, соціально-економічних, культурних груп. Тому структура населення міста або селища описується за пропорціями груп і тенденціями їхньої мобільності.

Важлива ознака таких спільнот полягає в тому, що члени цієї спільноти залежать один від одного в повсякденному житті і здійснюють багато видів діяльності, задовольняючи свої потреби і потреби інших членів спільноти.

Серед таких потреб є етнокультурні, релігійні, освітні, тощо, тому мешканці створюють громадянські об'єднання для їх реалізації.

Етнонаціональні спільноти відносяться до взаємо проникаючих або перетинаючих між собою соціальних кіл (cross-cutting), члени яких можуть не мати міжособистих відносин, [2,85] поєднуючись на основі спільної належності та спільних інтересів. Їх можна вважати соціальною мережею відносин внутрішньо етнічного та міжетнічного характеру.

Етнонаціональні громади - це соціальне-політичне (загально державний рівень) або територіальне (локальний рівень) громадське об'єднання реально існуючих етнонаціональних спільнот з метою захисту своїх прав та інтересів, збереження етнокультурної ідентичності, та представництва в органах державного та місцевого управління. Тому громади створюють етноси яки не відносяться до домінуючого титульного етносу країни, але згуртовані в спільноти. Наявність спільноти є умовою створення громади. В той же час коли спільнота не відчуває загрози, вона не переходить до цього рівня дії. Метою цих дій можуть бути задоволення культурних або релігійних потреб або запобігання асиміляційним тенденціям. Крім того, дії етнонаціональних громад можуть мати соціально - політичний напрямок: наприклад представництво в органах влади пропорційно своєї долі у складі громадян поселення (країни), що з введенням пропорційного Закону виборів до представницьких органів влади стало важким питанням, особливо на рівні центральних органів влади.

Залежно від статусу етносу етнонаціональні громади функціонують як:

- студентські землячества або діаспори для іммігрантських етнонаціональних груп, яки не є громадянами України з консульствами та етнокультурними центрами;
- культурно-національне товариства (громадські організації) не корінних етносів, яки є громадянами України;
- етнонаціональні спільноти в якості територіальних громад з низкою спеціалізованих структур національних меншин;
- релігійні територіальні громади;

- культурна автономія, поки як мета, корінних народів з відповідними органами керування та регіональною мовою.

Згідно переписи населення України 2001р. на її територіях проживає більш 130 етносів, більшість з них проживає дисперсно, а не компактно, що затрудняє їх інтеграцію та взаємодію. На 1 листопада 2003 року в Україні було зареєстровано 1067 товариств та громад національно-культурного спрямування, з них 33 мали загальноукраїнський статус, 322 - обласний, 628 - міський, 84-районий [3,164]. Як бачимо, етнонаціональні об'єднання, в основному, мають територіальний статус. Це цілком природно, бо спільність та взаємодія відчувається в певних територіальних масштабах, вихід за межі яких перетворює цю спільноту на віртуальну (або як це називають сучасні фахівці дигетальну) з опосередкованими багаторівневими відносинами.

Головне питання в чому їм потрібна допомога державних або місцевих органів влади - це приміщення. В 2003р. були забезпечені приміщеннями всього 321 громадське об'єднання, з них на правах повної оренди – 125 організацій, на умовах пільгової оренди -79, власні приміщення були у 60 організацій, в безплатному користуванні - у 53, у комунальної власності - 4 [3,166]. Зовсім не доречними були спроби поєднати всі, або кілька етнонаціональних груп у одному приміщенні. Більш можливостей мають етнонаціональні територіальні громади які підтримуються державами їх походження або міжнародними благодійними організаціями. Але основна маса товариств слабка фінансово і їх коштів ледве вистачає на культурні заходи та програми. Відповідно до ст.16 Закону України «Про національні меншини в Україні» та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» у державному та місцевому бюджетах повинні виділятися кошти на культурно – просвітницьку діяльність громадських об'єднань національних меншин. Тому повинен бути суспільний контроль за виділенням цих коштів та їх розподілом за участю представників всіх етнонаціональних територіальних громад. Також вони повинні брати участь в розробки програм національно-культурного розвитку етносів.

Держава та місцеві органи влади сприяють: розвитку освіти дітей та дорослих (мова, історія, культура) через систему дошкільних, загальноосвітніх закладів, недільних шкіл та університетів; діяльності культурно-національних центрів та колективів, видавничої діяльності та ЗМІ на мові національних меншин. [3, 167-184].

Показниками життєздатності та характеристиками порівняльного аналізу **етнонаціональних спільнот** на територіальному рівні можуть бути: демографічна структура та її зміни; стратифікаційний та соціально-професійний склад, ступень згуртованості та частота внутрішніх контактів, ступень етнічної самосвідомості, ступень збереження та використання в життєдіяльності національної культури та побутових традицій (або ступень асимілюваності), участь в роботі національних територіальних організацій.

Співіснування та взаємодія в територіальній громаді представників різних етнонаціональних груп викликають різні реакції та почуття, особливо в часи економічної скрути. Незадоволення та почуття дискримінації виражають не тільки представники національних меншин, а і представники титульного етносу країни (українці). Останні роки зросли випадки проявів міжетнічної ворожби та ксенофобії.

Головною умовою подальшого розвитку громадянського суспільства та збереження соціального миру є формування терпимості та толерантного відношення до інших етносів. З цим поки ще не дуже добре. Так студенти Придніпровської Будівельної Академії під керівництвом автора методом соціометрії провели два дослідження на тему «Міжетнічні та расові упередження у студентському середовищі» в 2000 і 2001р.р. Вибірка була пропорційна віку (18-21р. і 22-25р.) та статі. Опитування проводились у 4-х різнофахових вузах Дніпропетровська: майбутні будівельники, залізничники, гуманітарії (університет) і спортсмени. Відповідно етноси були узагальнені в такі підгрупи: слов'яни, араби, європейці, азіати, африканці, індуси, євреї і ескімоси (для контрасту) й інші, всього 10 етнічних груп. Головним фактором виявилась національна приналежність респондента, тому що для всіх більш привабливими стали

контакти зі своїми. Найменш толерантними були представники титульної (української) та другої за кількістю (російської) нації. Наприклад, не бажають вчитися в однієї групі з євреями 60% респондентів-українців та 40% російських респондентів. Але дали згоду навчатися з євреями 100% всіх інших національностей (їх було 13% в загальному масиві, серед них були студенти з мусульманських країн). Впливу інших факторів (фах, вік та інші) не виявлено. Також закрита для Інших (не свого етносу) сфера міжособистісних відносин. Найбільш не бажані в якості подружжя і начальства для юнаків (за рангом відчуження): араби, індуси, азіати, євреї; для дівчат - африканці, араби, індуси, монголи, євреї.

Ще одно дослідження було проведено студентами ПДАБА під керівництвом автора весною 2006р. на тему «Релігійна та етнічна ідентичність і толерантність населення України». Метод – вуличне опитування. Вибірка квотна: місто проживання, стать та вік (рівні пропорції). Опитування проводилося в м.м Дніпропетровськ, Ніколаєв, Маріуполь, Кривий Ріг, Дніпродзержинськ. Всього опрошено 360 осіб с 18 років до 60 років. Бланк включав 13 змістових питань та соціометричні таблиці. Більшість масиву (в силу номінальної більшості) вибрала українців(73%). Потім за позитивним вибором ідуть: руські (55%) та полякі (10%) в позиціях: працювати / мати начальником. А найменш привабливі (негативні вибори) як партнери в ділової сфері були названі: араби (29%), китайці (25 %) і африканці (19%). По релігійної ідентичності в ділових контактів хочуть бачити православних (71%), меншу, але позитивну оцінку получили католики (35%) і протестанти (22%). Інтолерантність виявлена в першу чергу до кришнаїтів (34%), мусульман (25 %) и буддистів (24%) і їудеїв (22%). Особливо треба підкреслити відношення до кримських татар. Привабливість контактів з ними дуже низка у всіх 3 сферах життя: ділової, сусідсько-побутової та особистої: позитивні вибори їх в якості партнерів коливаються від 4 (особисті відношення) до 5-6 %, тоді як негативні від 33% до 29%. Загальний індекс толерантності до кримських татар – 0,17-0,22 в масиві, де більшість респондентів не має з ними прямих контактів! В цілому, позитивні індекси

толерантності виявлені або до своїх або порівняно близьких (ціннісне, культурно, історично) груп: українців, росіян, поляків та поширених релігій: православні (46%), католики (21%), протестанти (8%). Автор вважає низьке толерантне ставлення до «інших» в міжетнічних та міжконфесійних відносинах і не готовність до взаємодії з ними перешкодою для розвитку громадянського суспільства.

В сучасних суспільствах основним носієм прав та свобод є індивід, він є головним суб'єктом дій та відносин. Його невід'ємне право на свободне волевиявлення та добровільне об'єднання і участь в громадських організаціях, закріплено правовими нормами. Воно стало центральним пунктом ментальних упереджень та практик громадян, на відміну від традиційних суспільств, де колективне визначене первородне або корпоративне утворення є фундаментом соціального порядку і задає умови суспільної довіри та солідарності [4, 9-10]. В традиційних суспільствах соціальні прошарки та етноси існують як концентричні кола і не змішуються між собою, контактуючи на периферії. Розпад місцевих, територіальних, а головне примордіальних зв'язків характерний для індустріальних суспільств з атомізацією соціальної структури, привів до посилення індивідуальних інтересів та дій і зниження значення колективної солідарності та відповідальності. Таки ж процеси були характерні в радянські часи, де вони посилювалися діями тоталітарного політичного режиму. Тому низьку соціальну активність та готовність до сумісних дій місцевого населення ми вважаємо другою перешкодою на путі к громадянському суспільству. Етнонаціональні громади, яки відроджують глибині природні почуття єдності та взаємодопомоги, можуть сприяти подоланню відчуження та неповаги до близького.

Висновки.

1. В історії людства діють дві сторони одного процесу розвитку суспільства: об'єднання, інтеграції та розмежування, відгородження у соціальному просторі. Будь-яке згуртування в спільноти є одночасно відокремлення від інших спільнот. Цей механізм соціальної взаємодії поєднує два підходи в пізнанні та

соціальних практиках: солідарності та конфлікту. Збереження та відтворення кордонів й меж: територіальних, соціальних, культурних, професійних, релігійних, етнічних – основний зміст структуризації та мобільності суспільства. Спільноти не є дискретними, вони контактують, впливають і створюють нові конфігурації, перетинаючись між собою.

2. Як пише Адам Селигмен: сьогоднішнє піклування про відродження ідеї громадянського суспільства подібно страсному заклику до визначення нових умов суспільної довіри в сучасних демократичних суспільствах, що указує на кризу тих основ довіри, які останні два сторіччя визначали сучасне політичне життя.[4, 9; переклад укр. - Л.Ч.] Рішення цієї задачі потребує сумісних зусиль науковців та громадських лідерів та політиків.

3. В епоху глобалізації та постмодерна *громади створюються як інституціональна форма функціонування спільнот в якості суб'єкта соціальної дії*. Це загальна тенденція, яка стосується не тільки етнонаціональних спільнот, а також територіальних, релігійних, тощо. Без урахування цих процесів в програмах розвитку місцевого самоврядування та залучення до їх розробки лідерів етнонаціональних організацій повноцінно громадянське суспільство в Україні не можливе.

ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Курас І. Українське суспільство на рубежі століть// Міжнаціональні відносини і національні меншини України: Стан, перспективи. - К.: Голов.спеціаліз. ред.літ. мовами нац.меншин України.-2004.
2. Зиммель Г. Проблемы социологии. Социальная дифференциация. Социологически-психологические исследования // Избранное. — М., 1996.
3. Чілачава Р., Пилипенко Т. Деякі аспекти реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин України // Міжнаціональні відносини і національні меншини України: Стан, перспективи. - К.: Голов.спеціаліз. ред.літ. мовами нац. меншин України. - 2004.
4. Селигмен А. Проблема доверия. — М.: Идея - Пресс, - 2002.

Abstract.

The article of L.E.Chernov “Etnonational territorial communities as the element of a civil society”. Author considers the systems of the public relations at a level of region. The purpose of this article is to open the role of the etnonational communities as the subjects of social interactions and relations. It was described different forms and models of the ethnic territorial communities, which are functioning in Ukraine now. Parameters of viability and characteristic of this communities and its problem are offered. The special attention is given to a problem of tolerance, which is considered on the basis of own sociological researches. In summary the author does conclusions: association and isolation is basic law of the structure the social world. Rule of the national minority in a society reflects a degree of democracy development and civil society.

Надруковано окт. 2007зб. Міждисциплінарній Культурологічний Вісник Ніжної Наддніпряни.Запоріжжя.Просвіта.2007 стр.161-163